

DOI: <https://doi.org/10.34768/r1.2022.v482.11>

Barbara Walas*

Badaczka niezależna

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2140-9318>

e-mail: b.walas@o2.pl

**MIĘDZY CISZĄ A CISZĄ SŁOWA SIĘ KOŁYSZĄ – POLSKI
JĘZYK MIGOWY (PJM) JAKO ELEMENT IDENTYFIKACJI
SPOŁECZNEJ GŁUCHYCH**

BETWEEN STILLNESS AND STILLNESS WORDS ARE SWAYING –
POLISH SIGN LANGUAGE (PSL) AS AN ELEMENT OF THE SOCIAL
IDENTITY OF DEAF

Keywords: Community of Deaf, Culture of Deaf, Polish Sign Language (PSL), Signed Polish, spatio-visual grammar, audism, education.

This article is an attempt to bring readers closer to the Deaf Community and the Polish Sign Language (PJM) as an element of the cultural identity of the Deaf Community. The text attempts to introduce the history of the Polish Sign Language and point to its elements as the natural language of Deaf people (including manual and non-manual components, visual and spatial grammar). An important element of the article is a reference to legal acts concerning the use of sign language in education of the Deaf. The text also aims to highlight the problems in communication for Deaf people in public institutions, e.g. government offices, hospitals.

***Barbara Walas** – doktor nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika; zainteresowania naukowe: media, dzieci przedszkolne, zagrożenia medialne, rozwój mowy, polski język migowy.

MIĘDZY CISZĄ A CISZĄ SŁOWA SIĘ KOLYSZĄ – POLSKI JĘZYK MIGOWY (PJM) JAKO ELEMENT IDENTYFIKACJI SPOŁECZNEJ GŁUCHYCH

Słowa kluczowe: Wspólnota Głuchych, Kultura Głuchych, polski język migowy (PJM), system językowo-migowy (SJM), gramatyka wizualno-przestrzenna, audyizm, edukacja.

Artykuł jest próbą przybliżenia czytelnikom Wspólnoty Głuchych oraz polskiego języka migowego (PJM) jako elementu tożsamości kulturowej społeczności Głuchych. W tekście starano się przybliżyć historię polskiego języka migowego i wskazać na jego elementy jako języka naturalnego osób Głuchych (m.in. komponenty manualne i niemanualne, gramatykę wizualno-przestrzenną). Ważnym elementem artykułu jest odniesienie do aktów prawnych dotyczących edukacji osób Głuchych w języku migowym. Celem tekstu jest także, zwrócenie uwagi na problemy w komunikacji osób Głuchych w jednostkach użyteczności publicznej m.in. w urzędach państwowych, szpitalach.

„Tak długo, jak na naszej planecie będzie choć dwoje niesłyszących, którzy będą się porozumiewać, język migowy będzie istniał”.
Joseph Schuyler Long (1910, za: Sacks 1990)

Artykuł jest próbą przybliżenia czytelnikom Wspólnoty Głuchych oraz polskiego języka migowego (PJM) jako elementu tożsamości kulturowej społeczności Głuchych. W tekście starano się przybliżyć historię polskiego języka migowego i wskazać na jego elementy jako języka naturalnego osób Głuchych (m.in. komponenty manualne i niemanualne, gramatykę wizualno-przestrzenną). Ważnym elementem artykułu jest odniesienie do aktów prawnych dotyczących edukacji osób Głuchych w języku migowym. Celem tekstu jest także, zwrócenie uwagi na problemy w komunikacji osób Głuchych w jednostkach użyteczności publicznej m.in. w urzędach państwowych, szpitalach.

Zainteresowanie środowiskiem i kulturą osób Głuchych w Polsce, jak również sposobem i możliwościami rozwijania przez nich umiejętności językowych, jest od kilku lat przedmiotem badań naukowych (Bogdana Szczepankowskiego, Jacka Perlina, Małgorzaty Czajkowskiej-Kisil, Piotra Tomaszewskiego, Karoliny Ruty-Korytkowskiej, Marka Świdzińskiego, Ewy Domagały-Zyśk).

Definicja słowa kultura jest pojęciem wieloznacznym. Najczęściej odnosi się ona do rezultatu zbiorowej działalności człowieka. To nie tylko wytwory społeczeństw czy też umiejętność obcowania z ludźmi. To także całokształt duchowego i materialnego dorobku każdego społeczeństwa, przekazywanego z pokolenia na pokolenie. Dawniej słowo „cultura” odnosiło się również do uprawy roli (Encyklopedia PWN). Kultura Głuchych¹ odnosi się do społeczności Głuchych, którzy posługują się świadomie językiem migowym. To osoby akceptujące środowisko niesłyszących, w którym żyją i przyjmujące cały system wartości tej kultury z całym jej bogactwem kulturowym (Raport z analizy obowiązujących w Polsce ram instytucjonalnych 2014). W Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych w art. 30 czytamy zapis o prawie do „wsparcia i uznania szczególnej tożsamości kulturowej i językowej, w tym języków migowych i kultury osób niesłyszących” (*Konwencja o prawach...* 2006). Osoby Głuche nie uważają siebie za osoby „inne”, oni po prostu tylko nie słyszą. Jak stwierdził Jordan Irving King pierwszy głuchy Rektor jedynej na świecie uczelni wyższej dla głuchych i słabosłyszących w Waszyngtonie, Gallaudet University: „ludzie, którzy nie słyszą mogą wszystko – z wyjątkiem słyszenia”. To, co identyfikuje osoby kulturowo Głuche to: symbol dłoni – charakteryzujący sposób ich komunikacji; symbol motyla, który jest głuchym owadem, a ruch jego skrzydeł przypomina ruchy dłoni podczas migania; a także kolor turkusowy, który jest symbolem zaufania (Włodarczak 2018, s. 28).

Przez wiele wieków osoby Głuche były dyskryminowane i zupełnie wykluczane z życia w społeczeństwie. Bardzo często określani byli jako głuchoniemi – dawniej określano tak osoby z uszkodzonym słuchem, głusi – to z punktu widzenia medycznego osoby z ubytkiem słuchu czy niesłyszący – jako synonim słowa głuchy (Włodarczak 2018; Szczepankowski 1999).

Język jako czynnik kulturotwórczy jest elementem kreowania tożsamości kulturowej każdej grupy społecznej. Rozwój wiedzy o polskim języku migowym (PJM) zawdzięczamy pracom badawczym Bogdana Szczepankowskiego, Jacka Perlina, Marka Świdzińskiego, Małgorzaty Czajkowskiej-Kisil, Piotra Tomaszewskiego oraz Karoliny Ruty-Korytkowskiej, które w znacznym stopniu przyczyniły się do wzrostu świadomości społecznej istnienia tego języka, jak również popularyzacji wiedzy o społeczności Głuchych. Ję-

¹Autorką terminu „Kultura Głuchych” jest niesłysząca socjolog Barbara Kaimapell, z Uniwersytetu Gallaudeta. Jak twierdzi badaczka, to odrębność językowa stała się fundamentem kształtowania tożsamości Głuchych i poczucia ich własnej wartości. Kultura ta przejawia się w organizacji życia społecznego i towarzyskiego osób niesłyszących. Kulturę tę obserwujemy w bogatym folklorze migowym (w opowiadaniach, poezji), a także sztukach wizualnych (np. filmach rzeźbach, pantomimie czy teatrze).

zyk jak twierdzi Zoltan Kövecses jest wyjątkową nieograniczoną zdolnością ludzką (Kövecses 2006, s. 25). To właśnie język jest tym, co określa każdego człowieka i wpływa na jego sposób myślenia o świecie. Język – jak pisze Bogdan Szczepankowski – bez względu na formę, w jakiej jest używany – to zjawisko społeczne stworzone przez zbiorowość ludzką i na jej potrzeby (Szczepankowski 1999, s. 112). Natomiast według Ireny Styczek: „język jest systemem konwencjonalnych znaków i reguł gramatycznych, za pomocą których porozumiewa się pewna grupa społeczna. Znakami języka są wyrazy. Język ma charakter społeczny, trwały i abstrakcyjny” (Styczek 1979, s. 26-27).

We Francji w XVII wieku powstał pierwszy na świecie instytut dla głuchoniemych założony przez opata Charlesa Michaela de l'Épée (Hoffman 1987, s. 68-69). Uznał on język migowy za naturalny sposób komunikacji Głuchych, Informacje o polskim języku migowym (PJM) pojawiły się w XIX wieku. Powstał wówczas Instytut Głuchych i Ociemniałych w Warszawie, w którym zatrudniani byli głusi nauczyciele. Założycielem był Ksiądz Jakub Falkowski (Czajkowska-Kisil 2014, s. 26-27).

Polski język migowy jak każdy język naturalny posiada słownictwo i gramatykę. Przede wszystkim ma charakter wizualno-przestrzenny, co sprawia, że jest bardzo kreatywny. Tym, co wyróżnia język migowy od innych języków na poziomie leksykalnym, gramatycznym i składniowym jest unikatowe lingwistyczne wykorzystanie przestrzeni (Sacks 1990, s. 124-125). Jak pisał Pierre Desloges: „język migowy, którego używamy między sobą, wierne odzwierciedla rzeczywistość i pozwala na dokładne przekazanie myśli, a jednocześnie poszerza nasz zakres rozumienia, zmuszając nas do ciągłej obserwacji i analizowania. To język żywy; przekazuje nasze uczucia i rozwija naszą wyobraźnię. Żaden inny język nie pozwala tak dokładnie przekazywać głębokich uczuć” (Sacks 1990, s. 54-55).

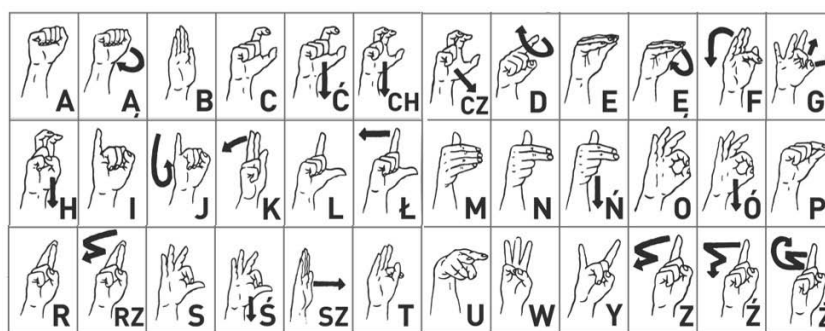
Bardzo często zadajemy sobie pytanie, czy polski język migowy jest językiem prawdziwym? Polski język migowy jest językiem naturalnym. Posiada on: swoistą gramatykę wizualno-przestrzenną; klasyfikatory. Gesty naturalne i ekspresja twarzy są integralną część języka migowego. To bardzo istotne komponenty niemanualne tj.: poza, mimika, ruch głowy i tułowia, kontakt wzrokowy, kierunek patrzenia, a także pauzy. Bardzo znaczące są także: modulacja głosu, intonacja, rytm oraz tempo mówienia (Kosiba, Grenda 2011, s. 6). Polski język migowy jest językiem ikonycznym, co oznacza różne stopnie podobieństwa między formami językowymi a rzeczywistością pozajęzykową. Znaki migowe bardzo często przybierają postać symboliczną, dzięki temu stają się znakami konkretnymi. Świadczy to o tym, że polski język migowy jest językiem żywym, tworzonym przez jego użyt-

kowników. Na terenie Polski funkcjonuje kilkanaście społeczności Głuchych, dlatego też znaki migowe przez nich używane, mogą się różnić w zależności od regionu zamieszkania. Warto zwrócić tu uwagę na fakt pokazywania znaku w różny sposób np. przez mieszkańca Kaszub czy Śląska. Język migowy poprzez posiadanie gramatyki wizualno-przestrzennej nie odpowiada strukturze gramatycznej języka polskiego. Z tego powodu odbierany jest jako język agramatyczny (Ruta-Korytkowska 2018, s. 199-210). W komunikacji językiem migowym zasadnicze znaczenie odgrywają układ jednej lub obu rąk i miejsce artykulacji. Mamy tu na myśli usytuowanie układu dłoni w stosunku do ciała, jak również sam ruch, który jest wykonywany przy użyciu znaków migowych. Nieodzownym elementem polskiego języka migowego są: ekspresja mimiczna i wnętrza dłoni. Przestrzenność polskiego języka migowego sprawia natomiast, że znaki migowe mogą być zlokalizowane w różnych poziomach i miejscach, dzięki temu lokalizacja znaków w przestrzeni wykorzystywana jest gramatycznie. Elementy niemanualne, do których zaliczamy mimikę twarzy, język ciała, odgrywają rolę ekspresywną i lingwistyczną. Ważnym elementem w polskim języku migowym są klasyfikatory, które odnoszą się do określonej cechy np. kształty, rozmiar obiektów, ludzi i zwierząt. Klasyfikatory mogą prezentować same rzeczowniki lub ich cechy fizyczne. W swojej komunikacji Głusi wykorzystują także linię czasową. Dzięki określonej linii przestrzennej określają oni znaki wyrażające czas zaprzeszyły przeszły, teraźniejszy i przyszły (Tomaszewski, Rosik 2002, s. 133-165, Szczepankowski 1999). W gramatyce polskiego języka migowego występują także czasowniki: *zwykłe*, które nie zawierają dodatkowych informacji; *przestrzenne*, zawierające informacje o obiekcie, lub wykonywanej czynności; *procesowe*, dzięki którym możemy pokazać pewną zmianę lub proces, który zachodzi; *kierunkowe* określające informacje o podmiocie lub obiekcie; *obiettowe* mówiące o kształcie lub wielkości podmiotu. Bardzo ważne są również liczebniki inkorporowane używane w komunikacji. Dotyczą one zarówno liczby, jak również tego, co ona określa. W polskim języku migowym występują znaki statyczne, dynamiczne, polskie i zapożyczenia (podręcznik do nauki polskiego języka migowego dla nauczycieli i pedagogów). W wymiarze teoretycznym z lingwistyczną problematyką badawczą PJM możemy szerzej zapoznać się w pracach i analizach Jacka Perlina (1989), Jacka Perlina i Bogdana Szczepankowskiego (1992), Karoliny Ruty-Korytkowskiej (2018), a także Karoliny Ruty-Korytkowskiej i Marty Wrześniewskiej-Pietrzak (2017).

Jak czytamy w Ustawie o języku migowym i innych środkach komunikowania się – polski język migowy (PJM) – to naturalny wizualno-przestrzenny język komunikowania się (Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011).

Jak ważny jest język migowy dla społeczności Głuchych powinny świadczyć słowa Barbary Kannapell, niesłyszącej socjolog z Uniwersytetu Gallaudeta: „mój język to ja”. Tym samym „odrzuć język migowy oznacza odrzucić głuchych [...], gdyż jest on szczególnym wytworem głuchych jako społeczności [...] to jedyna rzecz, która należy wyłącznie do nas” (Czajkowska-Kisil, Klimczewska 2007, s. 73-74). Jak możemy przeczytać w zapisie pokontrolnym Najwyższej Izby Kontroli dot. świadczenia usług publicznych osobom posługującym się językiem migowym „podstawowym narzędziem komunikowania się jest język. Dla zdecydowanej większości społeczeństwa jest to język wyrażony mową (język werbalny) i pismem. Językiem werbalnym i pismem nie posługuje się natomiast część osób uprawnionych, zwłaszcza osoby głuche od urodzenia, lub te, które utraciły słuch we wczesnym dzieciństwie i nie miały możliwości poznania języka polskiego. Dla tych osób język polski jest językiem obcym, a jedynym w pełni zrozumiałym językiem jest język niewerbalny, czyli język migowy” (*Zapis pokontrolny Najwyższej Izby Kontroli* 2015).

Uzupełnieniem znaków ideograficznych, określających słowa czy zwroty są znaki daktylograficzne, czyli alfabet. Pierwsze informacje o alfabecie palcowym pochodzą z XVI wieku. Natomiast polski alfabet powstał w 1817 r. Dopiero w XX wieku alfabety stały się nierozłączną częścią języków migowych. Wykorzystuje się go do przekazywania: niektórych imion własnych, skrótów, akronimów, części wyrazów, w sytuacjach, gdy mamy do czynienia z dwoma identycznymi znakami ideograficznymi, do podkreślenia znaczenia wyrazu w treści wypowiedzi. Układy palców odpowiadają poszczególnym literom (Szczepankowski 1999, s. 146-153), (Rysunek 1).

Rysunek 1. Alfabet Polskiego Języka Migowego.

Źródło: Poradnik logopedyczny, Komunikacja alternatywna – Język migowy a migany w komunikacji osób niesłyszących (Poradnik logopedyczny).

Bardzo często powtarzanym mitem jest to, iż na świecie występuje tylko jeden język migowy. Nic bardziej mylnego. Każdy kraj ma swój język migowy i alfabet. Jak wcześniej wspomniano polski język migowy jest żywy, tworzą go jego użytkownicy. Dzięki zapożyczeniom znaków np. od innych państw, dla nowo powstających słów język ten ciągle się rozwija i wzbogaca o znaki niezbędne dla współczesnej komunikacji.

Pomimo coraz większej świadomości społeczeństwa o potrzebach osób Głuchych, w dalszym ciągu widoczna jest potrzeba edukacji. O tym, jak bardzo konieczny jest rozwój wiedzy o społeczności Głuchych i nauce polskiego języka migowego świadczyć może artykuł Anny Goc „Głusza” (Goc 2016). Autorka opisuje w nim między innymi doświadczenia słyszących dzieci (CODA²), które posiadają Głuchych rodziców. Stanowią one czasami jedyne źródło komunikacji w sprawach dotyczących zdrowia czy codziennego życia. Kolejnym bardzo ważnym artykułem tejże Autorki jest artykuł dotyczący edukacji dzieci głuchych w Ośrodku Szkolno-Wychowawczym dla dzieci niesłyszących w Poznaniu (Goc 2021, s. 26-30). Poruszono w nim m.in. problem audyzmu. Audyzm jest to sposób, za pomocą którego słyszące osoby dominują i sprawują władzę nad społecznością Głuchych. Odnosi się on do niektórych dyrektorów szkół dla głuchych, tłumaczy, logopedów, psychologów, badaczy czy pracowników socjalnych (Lane 1996, s. 68). W dokumencie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej czytamy, że „osobom niepełnosprawnym władze publiczne, udzielają zgodnie z ustawą, pomocy w zabezpieczaniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej”. Artykuł 70 Konstytucji mówi nam natomiast, że „władze publiczne zapewniają obywatelom powszechny i równy dostęp do wykształcenia (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej 1997). W raporcie UNESCO z 1984 r. stwierdzono, że „powinniśmy uznać legalność języka migowego jako systemu językowego i przyznać mu ten sam status co innym językom” (Tomaszewski 2005, s. 114). W dokumencie Konwencji Narodów Zjednoczonych (*Konwencja o prawach...* 2006) o prawach osób niepełnosprawnych czytamy, że „język” obejmuje zarówno język mówiony, jak i język migowy oraz inne formy przekazu niewerbalnego. Preambuła odnosi się do ochrony i równego dostępu do wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności przez wszystkie osoby niepełnosprawne w tym poszanowania ich godności. Dalej czytamy, że „Państwa uznają prawo osób niepełnosprawnych do edukacji [...] takiej, dzięki której mogą rozwijać swój potencjał, poczucie godności i własnej wartości. A także osobowość, talenty i kreatywność”. Istotną jest również informacja mówiąca, że „państwa starają się zatrudnić nauczycieli,

²CODA – (Child of Deaf Adult) – słyszące dziecko Głuchych rodziców

w tym niepełnosprawnych, którzy posiadają kwalifikacje w zakresie języka migowego”. Najczęściej jednak edukacja nauczycieli czy specjalistów nie odbywa się z wykorzystaniem polskiego języka migowego. Kształcenie nauczycieli – surdopedagogów nie zakłada nauki polskiego języka migowego. Najczęściej są to zajęcia, na których przyszli specjaliści uczą się elementów systemu językowo-migowego (SJM). SJM to zespół sposobów równoległego posługiwania się formami językowymi i znakami migowymi, które są ustabilizowane w środowisku niesłyszących według zasad gramatycznych, które obowiązują w języku ojczystym osób porozumiewających się. Na system ten składają się: język mówiony, język migany, elementy prozodyczne, do których zaliczamy: tempo, akcenty mimiczne, pantomimiczne oraz gesty. Dzięki SJM można przekazywać treści wypowiedziane w języku migowym i migany (Szczepankowski 1999, s. 392). Użytkownicy języka migowego mogą spotkać się również z wariantem językowym typu pidgin. Obejmuje on mieszane formy językowe, których nie ma w polskim języku migowym oraz w języku polskim. Należy pamiętać, iż polski język migowy nie posiada formy pisanej i pod względem fonetycznym, morfemowym i składniowym różni się od języka polskiego (Tomaszowski, Rosik 2002, s. 133-165; Szczepankowski 1999). Natomiast w komunikacji osób głuchoniewidomych wykorzystuje się SKOGN (Ustawa o języku migowym i innych środkach komunikowania się 2011).

Jak stwierdził Joseph Schuyler Long „ci którzy nie znają języka migowego, nie potrafią zrozumieć, jak ogromne możliwości daje on niesłyszącym, jak wielki jest jego wpływ na umysł i życie społeczne ludzi pozbawionych słuchu [...] Nie mogą zrozumieć przywiązania głuchych do swojego języka” (Sacks 1990, s. 6). Dla społeczności Głuchych najważniejsza jest ich: *godność* jako ludzi Głuchych, żyjących w świecie wzrokowo-przestrzennym, czyli ich niepowtarzalna tożsamość; *język*, który przez ludzi słyszących jest często nieuznawany; *historia*, która nie jest przedmiotem nauczania; *organizacje społeczne i obyczaje, a także działalność polityczna*, którą uznaje się za mniej ważne (Lane 1996, s. 51-52).

Komunikacja z osobą Głuchą jest niezwykle utrudniona. Spowodowane jest to najczęściej brakiem umiejętności w posługiwaniu się polskim językiem migowym przez urzędników czy lekarzy. Anna Goc w artykule „Protest, którego nie usłyszycie” (Goc 2019) przybliżyła czytelnikom doświadczenia tłumaczy i osób Głuchych. Czytając artykuł, nie sposób zadać sobie pytania: „czy to się dzieje naprawdę?”. Między innymi to, że trzeba tłumaczyć lekarzom, że osoba jest głucha i naprawdę nie słyszy. I jak wygląda poród z perspektywy osoby głuchej. Piotr Kimla, student Collegium Medicum Uniwersytetu Zielonogórskiego jest pomysłodawcą „karty komunikacji

z osobą głuchą”. Jest to zbiór piktogramów oraz podzielonych na kilka części komunikatów słownych pozwalających osobie głuchej i lekarzowi na przeprowadzenie wywiadu, który pozwoli na szybką wstępną diagnozę chorego (Krawczyk 2019).

Pomimo Rozporządzenia Ministra Administracji i Cyfryzacji w sprawie szczegółowych wymagań dotyczących świadczenia usług telefonicznych przez dostawców publicznie dostępnych usług telefonicznych (Rozporządzenie Ministra Administracji i Cyfryzacji 2014), w dalszym ciągu obserwuje się bariery w komunikacji z osobami Głuchymi. O wynikach inspekcji Najwyższej Izby Kontroli, która polegała na ocenie przygotowania podmiotów wykonujących usługi publiczne do kontaktów z osobami posługującymi się językiem migowym, możemy przeczytać w raporcie pokontrolnym (*Zapis pokontrolny Najwyższej Izby Kontroli* 2015). Kontrolę przeprowadzono w 60 urzędach organów administracji publicznej, skontrolowano również 58 podmiotów prowadzących działalność leczniczą, 57 szkół wyższych oraz 42 jednostki systemu oświaty, 40 wybranych centralnych organów państwa, rzeczników (praw obywatelskich, praw pacjenta, praw dziecka), wojewódzkich ośrodków ruchu drogowego, straży miejskiej oraz ochotniczego pogotowia ratunkowego (wodnego, górskiego, tatrzańskiego). Z ustaleń pokontrolnych wynika, że podmioty wykonujące usługi publiczne nie były przygotowane do kontaktów z osobami posługującymi się językiem migowym. Nie zagwarantowano im tym samym dostępu do usług publicznych na równi ze słyszącą częścią społeczeństwa. Najwyższa Izba Kontroli negatywnie oceniła działalność skontrolowanych podmiotów w zakresie upowszechniania informacji o usługach pozwalających na komunikowanie się (*Zapis pokontrolny Najwyższej Izby Kontroli* 2015).

Dzięki ustawie o języku migowym i innych środkach komunikowania się w rozdziale 4 (Ustawa o języku migowym i innych środkach komunikowania się 2011) mamy ważną informację o możliwości dofinansowania kosztów szkolenia PJM, SJM, SKOIGN lub tłumacza-przewodnika. W związku z tym każda osoba mająca w pracy lub w rodzinie kontakt z osobą głuchą lub niedosłyszącą, w celu umożliwienia komunikacji może skorzystać z kursów czy szkoleń polskiego języka migowego organizowanych np. przez Towarzystwo GEST (Towarzystwo Gest). Korzystając z Platformy Edukacyjnej Migaj.eu, która zawiera ponad 6700 haseł (Platforma edukacyjna Migaj.eu), jak również wykorzystując do nauki aplikacje na telefon Migaj z nami: PJM (Aplikacja Migaj z nami: PJM) można poznać ten piękny język. Kursy i szkolenia organizowane są także przez Polski Związek Głuchych (Nauka PJM). Język jest darem, dzięki któremu każdy człowiek może się rozwijać a przede wszystkim komunikować (Krakowiak 2012), dlatego też każdy z nas musi

mieć możliwość nauki i przyswojenia odpowiedniego dla swoich możliwości systemu językowego.

Nauka języka migowego jest kluczem do poznania kultury i społeczności Głuchych. Pozwala nam to także poznać kolejny obcy język i rozwinąć naszą wyobraźnię. To również rozwój empatii i umiejętności pomocy osobom Głuchym znajdującym się w naszym otoczeniu. Pamiętajmy, że nie usłyszymy wołania o pomoc osób Głuchych, ale na pewno zobaczymy ten krzyk.

Literatura | References

- APLIKACJA MIGAJ Z NAMI: PJM, <https://play.google.com/store/apps/details?id=mobi.qrtag.migajznami&hl=pl&gl=US> [data dostępu: 15.03.2021].
- CZAJKOWSKA-KISIL M. (2014), Głusi, ich język i kultura, [w:] *Lingwistyka przestrzeni i ruchu. Komunikacja migowa a metody korpusowe*, red. P. Rutkowski, S. Łozińska, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 17-35.
- CZAJKOWSKA-KISIL M., KLIMCZEWSKA A. (2007), Rola języka migowego w kształtowaniu tożsamości Głuchych w Polsce, [w:] *Tożsamość społeczno-kulturowa Głuchych*, red. E. Woźnicka, Polski Związek Głuchych – Oddział Łódzki, Łódź, s. 72-78.
- DOMAGAŁA-ZYŚK E. (2013), *Wielojęzyczni. Studenci niesłyszący i słabosłyszący w procesie uczenia się i nauczania języka obcego*, Wydawnictwo KUL, Lublin.
- ENCYKLOPEDIA PWN, HASŁO KULTURA, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/kultura;3928887.html> [data dostępu: 12.03.2021].
- GOC A. (2016), Głusza, „Tygodnik Powszechny”, nr 35, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/autor/anna-goc-892>, [data dostępu: 13.05.2021].
- GOC A. (2019), Protest, którego nie usłyszycie, „Tygodnik Powszechny”, nr 33, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/protest-ktorego-nie-uslyszycie-159941>, [data dostępu: 13.03.2021].
- GOC A. (2021), nieslysze.edu.pl, „Tygodnik Powszechny”, nr 20, s. 26-30.
- HOFFMAN B. (1987), *Surdopedagogika. Zarys problematyki*, Wydawnictwo PWN, Warszawa.

- KONSTITUCJA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ z dnia 2 kwietnia 1997 art. 69, 70 (Dz. U. 1997, nr 78, poz. 483), <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/docdetails.xsp?id=wdu19970780483> [data dostępu: 13.03.2021].
- KONWENCJA O PRAWACH OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH (2006), Dziennik Ustaw 2012, poz. 1169, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20120001169> [dostęp:13.03.2021].
- KOSIBA O., GREUDA P. (2011), Leksykon języka migowego, Wydawnictwo Silentium Piotr Greuda, Bogatynia.
- KÖVECSÉS Z. (2006), Język, umysł, kultura. Praktyczne wprowadzenie, Wydawnictwo Universitas, Kraków.
- KRAKOWIAK K. (2012), Dar języka. Podręcznik metodyki wychowania językowego dzieci i młodzieży z uszkodzeniami narządu słuchu, Wydawnictwo KUL, Lublin.
- KRAWCZYK K. (2019), Kiedy pacjent nie słyszy, portal Medycyna praktyczna. Ratownictwo, <https://www.mp.pl/ratownictwo/pacjent-gluchy/218234,kiedy-pacjentnie-slyszy> [data dostępu: 13.03.2021].
- LANE H. (1996), Maska dobroczynności. Deprecjacja społeczności głuchych, WSiP, Warszawa.
- LIPIŃSKA E. (2006), Przystawianie języka pierwszego a uczenie się języka obcego / drugiego, [w:] Z zagadnień dydaktyki języka polskiego jako obcego, red. E. Lipińska, A. Seretny, Wydawnictwo Universitas, Kraków, s. 19-28.
- NAUKA PJM, <https://www.pzg.org.pl/nauka-pjm/> [data dostępu: 15.03.2021].
- PERLIN J. (1989), Język migowy a definicje języka naturalnego, „Biuletyn audiofonologii”, t. I, nr 1, s. 13-181.
- PERLIN J., SZCZEPANKOWSKI B. (1992), Teoretyczne podstawy polskiego języka migowego, „Biuletyn Audiofonologii”, tom III, nr 4, s. 18-56.
- PLATFORMA EDUKACYJNA MIGAJ.EU, <http://www.towarzystwogest.eu/pl/nasze-projekty/85> [data dostępu: 15.03.2021].
- PODRĘCZNIK DO NAUKI POLSKIEGO JĘZYKA MIGOWEGO (PJM) DLA NAUCZYCIELI I PEDAGOGÓW PRZEZNACZONY NA KURSY POLSKIEGO JĘZYKA MIGOWEGO PROWADZONE PRZEZ TOWARZYSTWO „GEST”, Platforma Edukacyjna MIGAJ.EU.
- PORADNIK LOGOPEDYCZNY, KOMUNIKACJA ALTERNATYWNA – JĘZYK MIGOWY A MIGANY W KOMUNIKACJI OSÓB NIESŁYSZĄCYCH, <http://poradnik-logopedyczny.pl/komunikacja-alternatywna/>

- komunikacja-alternatywna/247/jezyk-migowy.html [data dostę-
pu:13.06.2021].
- RAPORT Z ANALIZY OBOWIĄZUJĄCYCH W POLSCE RAM INSTYTUCJONALNYCH
ORAZ PODEJMOWANYCH PRZEZ INSTYTUCJE PUBLICZNE I POZARZĄDOWE
INICJATYW WPŁYWAJĄCYCH NA AKTYWNOŚĆ KULTURALNĄ OSÓB NIESŁY-
SZĄCYCH, ZREALIZOWANY METODA DESK RESEARCH (2014), <http://www.kulturagluchych.pl/m/58-Wyniki-badan> [data dostępu: 12.06.2021].
- ROZPORZĄDZENIE MINISTRA ADMINISTRACJI I CYFRYZACJI Z DNIA 26 MARCA
2014 R. W SPRAWIE SZCZEGÓŁOWYCH WYMAGAŃ DOTYCZĄCYCH ŚWIAD-
CZENIA UDOGODNIEŃ DLA OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH PRZEZ DOSTAW-
CÓW PUBLICZNIE DOSTĘPNYCH USŁUG TELEFONICZNYCH, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20140000464>, [data do-
stępu: 13.03.2021].
- RUTA K. (2014), Sprawność pisania tekstów w języku polskim wśród studen-
tów z dysfunkcją słuchu, [w:] Sukcesy, problemy i wyzwania w nauczaniu
języka polskiego jako obcego, red. A. Mielczarek, A. Roter-Bourkane, M.
Zduniak-Wiktorowicz, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół
Nauk, Poznań, s. 325-341.
- RUTA K., WRZEŚNIEWSKA-PIETRZAK M. (2017), Przymyki przestrzenne w tek-
stach pisanych w języku polskim przez osoby niesłyszące – uwagi wstępne,
„Polonica”, t. 37, s. 137-148.
- RUTA-KORYTKOWSKA K. (2018), Poziom sprawności czytania i pisania u stu-
dentów z dysfunkcją słuchu, Wydawnictwo Rys, Poznań, s. 199-210.
- SACKS O. (1990), Zobaczyć głos. Podróż do świata ciszy, Wydawnictwo Zysk
i S-ka, Poznań.
- SCHUYLER LONG J. (1910), The Sign Language. A Manual of Signs. Press of
Gibson Bros, Washington.
- STYCZEK I. (1979), Logopedia, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- SZCZEPANKOWSKI B. (1999), Niesłyszący – Głusi – Głuchoniemi, Wyrównywanie
szans, Wydawnictwo WSiP, Warszawa.
- ŚWIDZIŃSKI M. (2005), Języki migowe, [w:] Podstawy neurologopedii. Podręcznik
akademicki, red. T. Gałkowski, E. Szelaż, G. Jastrzębowska, Wydawnictwo
Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 679-692.
- TOMASZEWSKI P. (2005), Mówić czy migać? Prawa dziecka głuchego do wycho-
wania dwujęzycznego [w:] Społeczeństwo równych szans. Tendencje i kie-
runki zmian, red. D. Gorajewska, Wydawnictwo Stowarzyszenie Przyjaciół
Integracji, Warszawa, s. 113-124.

- TOMASZEWSKI P., ROSIK P. (2002), Czy polski język migowy jest prawdziwym językiem, [w:] Człowiek wobec ograniczeń. Niepełnosprawność – Komunikacja – Terapia, red. G. Jastrzębowska, Z. Tarkowski, Wydawnictwo Fundacja Orator, Lublin, s. 133-165.
- TOWARZYSTWO GEST, <http://www.towarzystwogest.eu/index> [data dostępu: 15.03.2021].
- USTAWA Z DNIA 19 SIERPNI 2011 ROKU O JĘZYKU MIGOWYM I INNYCH ŚRODKACH KOMUNIKOWANIA SIĘ (2021), Dziennik Ustaw, nr 209 poz. 1243, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20112091243> [data dostępu: 15.03.2021].
- WŁODARCZAK A. (2018), Głuchy pacjent. Wyzwania i potrzeby, Wydawnictwo Psychoskok sp. z o.o., Konin.
- ZAPIS POKONTROLNY NAJWYŻSZEJ IZBY KONTROLI DOT. ŚWIADCZENIA USŁUG PUBLICZNYCH OSOBOM POSŁUGUJĄCYM SIĘ JĘZYKIEM MIGOWYM, Warszawa 17.04.2015 r., <https://www.nik.gov.pl/plik/id,8755,vp,10884.pdf> [data dostępu: 15.03.2021], s. 13.